

ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У П'ЄСІ «МАКЛЕНА ГРАСА» МИКОЛИ КУЛІША

У статті досліджено функції фразеологічних одиниць у формуванні мовної картини світу Миколи Куліша. Окрім загальноживаних фразеологічних засобів, автор створює нові вирази, які за своєю образністю та виразністю не поступаються традиційним.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, мовна картина світу, емоційно-експресивна функція, вигуківі фразеологізми.

Макарова О.В. Функции фразеологических единиц в пьесе «Маклена Граса» Николая Кулиша. *В статье исследованы функции фразеологических единиц в формировании языковой картины мира Николая Кулиша. Кроме общеупотребительных фразеологических средств, автор создает новые выражения, которые по образности и выразительности не уступают традиционным.*

Ключевые слова: фразеологическая единица, языковая картина мира, эмоционально-экспрессивная функция, фразеологизмы-междометия.

Makarova O.V. The functions of phraseological units in the piece by «Maklena Grasa» of Mykola Kulish. *The article investigates the functions of phraseological units in the formation of the linguistic world of Mykola Kulish. In addition to commonly used phraseologisms of the author creates new expressions, which are as figurative and expressive as traditional ones.*

Keywords: phraseological unit, linguistic picture of the world, emotional and expressive function, phraseological units of exclamation.

Фразеологізми становлять важливу частину в системі як номінативних, так і комунікативних засобів сучасної української літературної мови. Особливо яскраво фразеологізми проявляються в художньому тексті, оскільки його домінують завжди виступає образність та естетична спрямованість.

На основі узагальнення результатів досліджень таких учених, як І. Чернишова, Д. Добровольський, В. Фляйшер, Г. Бургер, використовуємо широке розуміння фразеології, до складу якої зараховуємо повністю або частково ідіоматичні стійкі словосполучення та вирази (верхня квантитативна межа структури – одне речення). Як гіперонім для позначення цих одиниць усіх типів використовуємо терміни *фразеологізм* або *фразеологічна одиниця*.

Питанням функціонування фразеологічних одиниць у художніх текстах присвячені роботи Л.Г. Авксентьева, М.А. Алексеєнка, М.О. Бабкіна, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, Ю.Ф. Прадіда, В.Д. Ужченка, О.І. Федорова, В.А. Чабаненка та багатьох інших мовознавців.

Об'єктом нашого дослідження є фразеологічні одиниці (ФО), уживані в драмі Миколи Куліша «Маклена Граса».

Актуальність роботи визначається прагненням сучасної мовознавчої думки до вивчення мовної картини світу (МКС) класиків української літератури, серед яких почесне місце посідає Микола Куліш. Аналіз МКС письменника розпочато на фразеологічному рівні, особливу увагу приділено визначенню функціонального навантаження ФО в художній палітрі п'єси «Маклена Граса».

Метою цієї розвідки є семантичний опис фразеологічних виражальних засобів у п'есі «Маклена Граса» М. Куліша, визначення їх функцій у художній мові автора.

У МКС віддзеркалений емоційний світ людини, що проявляється в розмаїтті арсеналів мовних засобів, покликаних позначати й виражати емоції.

Фразеологізми п'еси «Маклена Граса» становлять образні та емоційні висловлювання, найчастіше використовуються в розмовному мовленні з метою його увиразнення. У творі виявлені ФО з негативною конотацією (14 ФО), а саме такі, що виражають осуд, гнів, розчарування, збентеження, хвилювання, та з позитивною семантикою (4 ФО), які викликають реакцію схвалення, захоплення, радості, натхнення, піднесення.

Ряд фразеологізмів позначають риси характеру чи негативні емоції героїв п'еси, виявляючи при цьому принизливе становище людини в суспільстві: *То геть у могилу, пся крєв!; А ти вже витріщилась, як коза на різника!* та інші. Фразеологічні одиниці на позначення емоційних переживань негативної модальності спонукають читача до емоційного співпереживання. Завдяки таким ФО виявляється високий рівень емоційної реакції на негативні зовнішні подразники не тільки фізичного, а й психологічного характеру.

У п'есі «Маклена Граса» є чотири ФО з компонентом **чорт**, що вказують на негативне сприйняття дійсності героями твору, позначають найвищий рівень роздратованості та крайнього емоційного напруження, наприклад: *Але я грав йому на дудці! На дудці, сто чортів його матері!; Вийшов з горілки, горілка з мене під три чорти!; Я б ось хотів зараз бути гусаком, щоб мені хто-небудь викинув хоча б одну вишину з горілки, хай йому чорт!; Геть, хай йому чорт!*

У п'есі наявні фразеологізми, що позначають негативну оцінку розумової діяльності особи, і це свідчить про схильність людей звертати увагу на недоліки інших із метою їх подолання. Із поняттєвою ознакою «рівень інтелектуального розвитку» пов'язана характеристика людини як біологічної істоти, де розум сприймається як абсолютна цінність: *Не крути розумом, як теля хвостом*. Розум жінки завжди протиставлений чоловічому розуму як «недолюдський» [12: 288]. В аналізованому творі цю думку представлено такою паремією: *У дуже розумного чоловіка завжди дурна жінка*. Фразеологізм підкреслює високий рівень емоційної експресії, що характеризує жінку з іронією та сарказмом.

Серед засобів, що виражають емоції, особливе місце посідають вигуківі фразеологізми. Їхня основна функція – вираження й відтворення емоційних відношень. Вони передають інформацію про психічний стан людини, а також про мотиви поведінки особи. У п'есі «Маклена Граса» також уживаються вигуківі фразеологізовані конструкції, які виконують оберегову функцію, наприклад: *Так говорили пепеєсівці, вже почали домагатися ліквідації орендарства і таке інше, то доведеться, хай милує мене Бог, стати власником життя*; але є й такі, що виражають емоції розчарування, злості, ненависті, виконують функцію прокльонів тощо: *Цікава смерть, га? Хай Граса зарубає*

це собі на носі!; Фабрику закрито. Нас всіх звільнили. Як і пророкував пан Зброржек, щоб у нього язик відсох!

Паремійний матеріал завжди був плідним для аналізу в художніх текстах. Цілком оригінальними в цьому плані видаються народні афоризми, прислів'я та приказки, які, подібно до ідіом, залучаються до мовлення героїв п'єси. Прислів'я та приказки, на відміну від ідіом, є автономними, самовичерпними і за структурою, і за змістом реченнями, що виражають повчання або оцінку, тобто мають дидактичний характер: *Хто рано встає, тому Бог подає; Хто покотиться, той за бритву вхопиться*. Паремії в п'єсі різняться семантичними відтінками: одні виявляють моральні якості особи: *Сором не дим – очей не повийдає*, інші – матеріальні: *Без грошей і при сонці темно*.

Компонентами фразеологізмів на позначення емоційного стану персонажів часто виступають назви частин тіла або внутрішніх органів людини, які дозволяють передати стан героя, не вдаючись до широких описів: *Адже це таке щастя, така висока честь, що в мене зараз голова іде обертом!; Так він освідчився Анельці в коханні, віддає їй руку і серце!* Ці фразеологізми виражають позитивні емоції, а саме: відчуття радості, натхнення, піднесення. Це зумовлено зокрема тим, що ці ФО мають яскраво виражене позитивно забарвлене дистрибутивне оточення (*щастя, честь, кохання*). Емоція «радість» найчастіше реалізована в окличних реченнях, що цілком природно, оскільки основне завдання цього типу речення – виражати емоції. Деякі дослідники, серед яких відзначимо Т.А. Кільдибекову, Н.Г. Озерову, І.П. Распопова, не відносять окличні речення до самостійного комунікативного типу. Під вираженням емоції розуміють їх опосередкування, маніфестацію в мовленні, що супроводжується внутрішнім та зовнішнім переживанням [13: 96].

Автор уживає й стійкі словосполучення, узяті з текстів Біблії: біблеїзми та євангельські вислови, які в п'єсі передають емоцію натхнення, захоплення, піднесення, віри у світле майбутнє, супроводжуються активізацією творчих сил і психічних процесів. У цих ФО спостерігається відбиток релігійного світосприйняття, наприклад: *Якщо зараз увесь світ темний та незрозумілий, то над Польщею, як над новою печерою, стане нова віфліємська зоря, тут мусить народитися порятунок світові*. Біблеїзми передають основну ідею твору в концентрованому вигляді і в образній формі, будучи ключовими елементами висловлювання. Головна функція біблеїзмів – алюзивна, тому вони розраховані на те, щоб розгадати закодований зміст, а саме євангельську легенду про Христа, чудесне народження якого провела *віфліємська зоря*. На нашу думку, алюзія є психосемантичним феноменом. Біблеїзми виступають у ролі засобу створення мовного колориту. Переважна кількість біблеїзмів належить до первинного типу, тобто таких, що безпосередньо відбивають біблійний текст або ситуацію, інколи набуваючи авторських трансформацій: *Легше пролізти слонові у вушко, ніж біднякові у будь-які двері*. Порівняймо з євангельським висловом: *Верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже царство* (Євангеліє від св. Матвія).

Отже, у процесі опису фразеологічних одиниць у п'єсі «Маклена Граса» виявлено, що в художньому тексті М. Куліша переважають ФО з негативною конотацією. Вони вербалізують у МКС автора його думки і переживання.

Здійснений аналіз фразеологічних одиниць у п'єсі дозволив визначити їхні основні функції:

– емоційно-експресивну, яка вербалізується через уживання одиниць на позначення негативних (осуд, позначення розумових здібностей, стали вигуківі конструкції в мовленні персонажів) і позитивних емоцій (радість, натхнення, піднесення);

– оберегову та функцію прокльонів (на прикладі паремійного матеріалу);

– алюзивну (на матеріалі фразеологізмів біблійного походження).

Перспективу дослідження становить опис прийомів реалізації фразеологічних виражальних засобів художньої мови М. Куліша.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Авксентьєв Л.Г.** Сучасна українська мова : Фразеологія / Л.Г. Авксентьєв. – Харків : Вища шк., 1983.
2. **Алефіренко М.Ф.** Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Харків : Вища шк., 1987.
3. **Виноградов В.В.** Об основных типах ФЕ / В.В. Виноградов. – Л., 1947.
4. **Гнатюк І.С.** Деякі особливості використання фразеологізмів у мові сучасної художньої прози / І.С. Гнатюк // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 12. – С. 62–64.
5. **Коваль А.П.** Крилаті вислови в українській літературній мові / А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – К. : Вища шк., 1975.
6. **Куліш М.Г.** Твори : [В 2 т.]. – К., 1990.
7. **Мукан Г.М.** Структура і синтаксична роль фразеологізмів / Г.М. Мукан // Українська мова і література в школі. – 1968. – № 5. – С. 13–20.
8. **Скрипник Л.Г.** Фразеологія української мови / Л.Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973.
9. **Словник** фразеологізмів української мови / [упоряд. : В.М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003.
10. **Сучасна** українська літературна мова. Лексика і фразеологія / [за заг. ред. акад. І.К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 333–400.
11. **Тарланов З.К.** Становление типологии предложения в русском языке в её отношении к этнофилософии. – Петрозаводськ : Петрозаводский государственный университет, 1999.
12. **Телия В.Н.** Русская фразеология. Сематический, прагматический и лингвокультурогический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996.
13. **Шаховский В.И.** Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1987.
14. **Юрченко О.С.** Словник стійких народних порівнянь / О.С. Юрченко, А.О. Івченко. – Харків : Основа, 1993.